

В.П. Славов,

д. с-г. н., професор, член-кор. УААН,

М.І. Фурса

к. т. н.,

М.Є. Пех,

директор Південного зонального науково-дослідного центру Продуктивності АПК

Л.В. Шапаренко,

науковий співробітник

Український науково-дослідний інститут продуктивності агропромислового комплексу

СТАН СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА ТА ПРОДОВОЛЬЧОГО САМОЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АР КРИМ

На сучасному етапі розвитку людської цивілізації продовольча проблема набула ознак продовольчої безпеки. В цьому контексті продовольча безпека любої держави була актуальною в будь-які часи. Це пов'язано з тим, що держава намагається зберегти свою незалежність, соціальну стабільність. Тому вона формує дійовий механізм забезпечення продо-

вольчої безпеки, так як продовольчий фактор завжди відігравав вирішальну роль у розвитку людської цивілізації. Історія свідчить, що способи розвитку і організації життя суспільства залежать від можливості і способів забезпечення продовольством. Досягнення мети забезпечення продовольчої безпеки вбачається у підвищенні продуктивності сільського госпо-

дарства, рибництва й лісівництва та раціональному розподілі територій і покращенні життя сільського населення.

Поняття «продовольча безпека» різні автори тлумачать неоднозначно, вкладаючи в нього різний зміст. Так, окремі автори [1] основним у понятті продовольчої безпеки визначають здатність держави гарантовано задовольняти потреби в харчових продуктах населення країни в звичайних і надзвичайних ситуаціях.

На думку інших [2] продовольча безпека — це можливість держави гарантувати задоволення попиту в продовольстві на рівні нормального фізіологічного і інтелектуального функціонування організму людини. Ці автори відзначають, що «Продовольча безпека вважається забезпеченою, коли всі люди в будь-який період часу мають фізичний та економічний доступ до достатньо безпечної та поживної їжі з метою задоволення своїх потреб у харчуванні для активного та здорового способу життя».

Згідно «Концепції економічної безпеки України» продовольча безпека визначається як «стан захищеності населення країни від недостатнього харчування, особливо від голоду, та наявності у держави необхідних можливостей для цього» [3].

Вдалим можна вважати визначення поняття продовольчої безпеки О.І.Гойчук. На її думку «національна продовольча безпека України на даному етапі повинна визначатися як гарантована здатність держави на принципах самозабезпечення основними базовими продуктами та їх економічної і фізичної доступності, незалежно від зовнішніх і внутрішніх загроз, задовольняти потреби населення в особі кожного громадянина продуктами харчування в необхідному обсязі, асортименті і якості на рівні, що забезпечує здоров'я та розвиток особи» [4, с. 27].

Головне в стратегії забезпечення продовольчої безпеки — комплексне вирішення проблем подальшого розвитку аграрного сектора, що гарантувало б збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції та споживання населенням харчових продуктів по раціональних нормах. В стратегії розвитку сільського господарства необхідно враховувати регіональні особливості. Кожен регіон (область — основна територіально-адміністративна одиниця) має своєрідні природні і економічні особливості, які необхідно врахувати обов'язково у взаємозв'язку з державною регіональною політикою, що дозволить забезпечити головну вимогу центра — перейти на самозабезпечення населення регіону харчовими продуктами, які виробляються в ньому.

Мета статті — дати за окремими показниками аналіз стану сільськогосподарського виробництва АР Крим у порівнянні з загальнодержавними показниками і визначити рівень продовольчого самозабезпечення регіону.

Кримський півострів — південний регіон України, що характеризується досить сприятливими кліматичними умовами для виробництва високоякісної

сільськогосподарської продукції теплолюбних культур. Територія півострова становить 26,1 тис. км² з населенням 1994,3 тис. осіб, у тому числі 63 % міське населення.

Щорічно в Крим на відпочинок і лікування приїжджає близько 6 млн осіб не тільки з різних місць України, а й жителів багатьох країн світу. Ці обставини висувають досить відповідальні завдання перед регіоном, щодо забезпечення його постійних жителів та приїжджих гостей високоякісними харчовими продуктами в широкому асортименті.

Це вимагає найповнішого використання природно-економічних чинників півострова у розвитку агропромислового виробництва.

У Криму виділено п'ять агрокліматичних зон: Південно-берегова, з помірно-жарким, засушливим кліматом; Степова — що охоплює всю рівнинну частину території Кримського півострова з помірно-жаркими умовами; Нижня передгірна зона з дуже теплим і менш засушливим кліматом порівняно із Степовою зоною; Верхня передгірна зона з теплим недостатньо вологим кліматом і Гірська, яка характеризується досить вологим і помірно теплим кліматом [5]. Таким чином, АР Крим має досить різноманітні і ризикові, і сприятливі природні та соціально-економічні умови для розвитку сільськогосподарського виробництва, нарощування обсягів виробництва аграрної продукції і на цій основі повного продовольчого самозабезпечення.

Для України в цілому, і кожного регіону зокрема, продовольча безпека набула особливого значення, що зумовлено, насамперед, сучасним етапом розвитку агропромислового комплексу. Сьогодні аграрний сектор кожного регіону, як і вся економіка переживає тривалий процес реформування відносин власності. Зараз головне завданням кожного регіону і держави в цілому — це відновлення досягнутих у минулому рівнів виробництва сільськогосподарської продукції при підвищенні її якості. Спад сільськогосподарського виробництва досяг критичної межі. Дані таблиці 1 свідчать, що у 2005 р. по Україні обсяг валової продукції сільського господарства в усіх категоріях господарств склав 63 % до рівня 1990 р., а в АР Крим — 47 %, у тому числі — продукція рослинництва — 79 і 39 %, тваринництва — 47 і 55 % відповідно. Регіон посідає 22 і 7 місце серед областей України по виробництву валової продукції рослинництва і тваринництва.

Аналіз свідчить, що у загальному сільськогосподарському виробництві відбулися суттєві зміни, пов'язані з появою нових організаційно-правових форм господарювання. Зараз у виробництві валової продукції скоротилася частка сільськогосподарських підприємств. Зокрема у 1990 р. виробництво валової продукції у сільгосп підприємствах України становило 75682 млн грн і поступово зменшилось до 26883 млн грн у 2005 р., тобто майже втричі менше ніж у 1990 р. Аналогічна картина і в АР Крим.

Виробництво валової продукції сільського господарства (у цінах 2000 року, млн грн)*

Показники	Україна				АР Крим				Місце регіону у 2005 р.
	роки				Роки				
	1990	1995	2000	2005	1990	1995	2000	2005	
1. Всі категорії господарств	1044-60	67817	55690	66102	4727,1	250-7,5	205-0,9	220-4,6	15
2005 р. у % до попередніх років	63	97	119	—	47	88	107	—	
Питома вага регіону, %	—	—	—	—	4,5	3,7	3,7	3,3	
На одну особу, грн	2013	1317	1132	1403	1872	957	837	931	
2. Валова продукція рослинництва	52400	38423	33632	41472	2445	1408	1211	946,5	22
2005 р. у % до попередніх років	79	108	123	—	39	67	78	—	
Питома вага регіону, %	—	—	—	—	4,7	3,7	3,6	2,3	
3. Валова продукція тваринництва	52060	29394	22058	24630	2283	1102	840	1258	7
2005 р. у % до попередніх років	47	84	112	—	55	114	150	—	
Питома вага регіону, %	—	—	—	—	4,4	3,8	3,8	5,1	
4. Валова продукція сільського господарства у с-г. підприємствах	75682	37364	21151	26883,3	3901	1525	1100	1319	10
2005 р. у % до попередніх років	36	72	127	—	34	86	120	—	
Питома вага регіону, %	—	—	—	—	5,2	4,1	5,2	4,9	
5. Валова продукція рослинництва в с-г. підприємствах	41217	23112	15329	18677	2152	1027	884	669	14
2005 р. у % до попередніх років	45	81	122	—	31	65	76	—	
Питома вага регіону, %	—	—	—	—	—	—	—	3,6	
6. Валова продукція тваринництва в с-г. підприємствах	34464	14252	5822	8206	1749	499	216	650	4
2005 р. у % до попередніх років	24	58	141	—	37	130	299	—	
Питома вага регіону, %	—	—	—	—	—	—	—	7,9	
7. Валова продукція в господарствах населення	28779	30454	34539	39219	826	982	951	886	25
2005 р. у % до попередніх років									
Питома вага регіону, %									
8. Валова продукція рослинництва в господарствах населення	11183	15312	18303	22795	293	379	326	277	25
2005 р. у % до попередніх років	204	149	125	—	95	73	85	—	
Питома вага регіону, %	—	—	—	—	—	—	—	1,2	
9. Валова продукція тваринництва в господарствах населення	17596	15142	16236	16423	533	603	624	608	16
2005 р. у % до попередніх років	93	108	101	—	114	101	97	—	
Питома вага регіону, %	—	—	—	—	—	—	—	3,7	

* Сільське господарство України. Статистичний збірник. — К.: 2005. — С. 261—291.

Виробництво валової продукції рослинництва і тваринництва у цих формуваннях також має свої особливості. Так, у 1990 р. вироблялося валової продукції рослинництва 41217 млн грн, то у 2005 р. — 18677 млн грн, або в 2,2 рази менше, а продукції тваринництва відповідно 34464 млн грн і 8206 млн грн, або в 4,2 рази менше ніж у 1990 р. Тобто більш високими темпами йшло зниження в Україні виробництва валової продукції тваринництва.

В АР Крим навпаки більш високими темпами йшов спад виробництва продукції рослинництва. Якщо, у 1990 р. даний показник у цих формуваннях складав 2152 млн грн, то у 2005 р. — 669 млн грн, тобто в 3,2 рази менше. Регіон займає 14 місце в Україні. В той же час, виробництво валової продукції тваринництва скоротилося з 1749 млн грн у 1990 р. до

650 млн грн у 2005 р., або в 2,7 рази і регіон посідає 4 місце в Україні.

Слід підкреслити, що у господарствах населення України виробництво валової продукції у 2005 р. становило 39219 млн грн і збільшилось в 1,4 рази, порівняно до 1990 р. При цьому продукція рослинництва зросла в 2 рази, а тваринництва — навпаки зменшилась на 7 %.

У той же час в АР Крим в господарствах населення виробництво валової продукції у 2005 р. зросло на 7 %, порівняно до 1990 р. При цьому спад виробництва валової продукції почався з 2000 р. і регіон по цьому показнику займає останнє місце в державі.

Відмічаються зміни в структурі валової продукції. Так продукція рослинництва в господарствах населення у 1990 р. складала 293 млн грн, у 1995 і 2000 рр.

зросла до 379 і 326 млн грн, а в 2005 р. зменшилась до 277 млн грн і регіон за цим показником знаходиться на 25 місці. Разом з тим виробництво валової продукції тваринництва в господарствах населення підвищилось з 533 млн грн у 1990 р. до 608 млн грн у 2005 р. або на 14 % і регіон займає 16 місце в державі за даним показником.

Таким чином, наведені дані свідчать, що рівень сільськогосподарського виробництва АР Крим не досяг параметрів 1990 р. і по більшості показників він має нижчі показники порівняно до середньодержавних.

Порівняльні дані виробництва основних видів сільськогосподарської продукції, які характеризують рівень продовольчого забезпечення населення, в розрахунку на одну особу, наведені в таблиці 2.

Дані аналізу свідчать, що в цілому по Україні по виробництву основних видів продукції не досягнуто рівня 1990 р., окрім виробництва овочів. Спад виробництва у 2004 р. порівняно до 1990 р. становив:

зерна 10 %, картоплі 136, плодів і ягід 37, овочів 115, м'яса 60, молока 32, яєць 20 %.

По досліджуваному регіону у 2005 р., порівняно до 1990 р., вироблено менше: зерна — на 36 %, картоплі — на 15, овочів — на 69, плодів і ягід — на 93, молока — на 55 і яєць — на 48 %.

Перевищені показники 1990 р. по виробництву на одну особу на 8 % лише по м'ясу.

Відомо, що кінцевою фазою функціонування продовольчої системи є споживання харчових продуктів населенням. З позиції системного підходу до цієї проблеми слідє, що підсистема споживання повинна забезпечувати споживання основних харчових продуктів на рівні раціональних норм як по кількості, так і по калорійності добового раціону кожного громадянина. Ці дані по АР Крим наведені в таблиці 3.

Аналіз даних таблиці 3 свідчить, що у 1990 р. раціональним нормам (з їх перевищенням) відповідали показники споживання риби і рибопродуктів (130 %);

Таблиця 2

Виробництво основних видів продукції сільського господарства на душу населення, кг (усі категорії господарств)

Показники	Україна				2004 р. у % до 1990 р.	АР Крим				2004 р. у % до 1990 р.
	роки					роки				
	1990	1995	2000	2004		1990	1995	2000	2004	
Зернові культури	983	659	497	881	90	787	575	434	507	64
Цукрові буряки	853	576	268	350	41	-	-	-	-	-
Картопля	322	286	403	437	136	100	127	102	85	85
овочі	128	114	118	147	115	169	86	76	53	31
Плоди і ягоди	56	37	30	35	63	198	34	55	13	7
М'ясо (у забійній вазі)	84	44,5	33,8	33,6	40	80	35	28	43	108
Молоко	472	335	257	290	62	353	198	164	158	45
Яєць, шт.	314	183	199	252	80	442	210	182	230	52

Таблиця 3

Споживання основних харчових продуктів по АР Крим (в розрахунку на душу населення, кг)*

Види продуктів	Роки				Норма		У % до раціональних норм споживання			
	1990	1995	2000	2004	раціональна	мінімальна	роки			
							1990	1995	2000	2004
М'ясо та м'ясопродукти (в перерахунку на м'ясо)	64	36	29	38	83	52	77	43	35	46
Молоко і молокопродукти (в перерахунку на молоко)	330	172	142	160	380	341	87	45	37	42
Яйця, шт.	279	164	167	214	290	231	96	57	58	74
Риба та рибопродукти	26	4	11	13	20	12	130	20	55	65
Цукор	52	27	37	36	38	32	137	71	97	95
Олія	12	8	10	14	13	8	92	62	77	108
Картопля	92	82	79	78	124	96	74	66	64	63
Овочі і баштанні	111	77	76	76	161	105	69	48	47	47
Фрукти та ягоди	87	39	41	28	90	68	97	43	46	31
Хліб і хлібопродукти	127	114	116	118	101	94	126	113	115	117

* Сільське господарство України. Статистичний збірник. — К.: 2005. С.281 — 291.

цукру (137 %); хліба і хлібопродуктів (126 %), і близько до раціональних норм було споживання яєць (96 %); олії (92 %); фруктів і ягід (97 %).

Починаючи з 1995 р. споживання однією особою тваринницької продукції (м'яса, молока, яєць), картоплі, овочів, фруктів не відповідає навіть мінімальній нормі. Калорійність добового раціону у 1995 р. складала 2315 ккал, у 2000 р. — 2413 і 2004 р. — 2586 ккал, тобто на критичному рівні або на межі виживання і простого відтворення.

У вирішенні проблеми продовольчого самозабезпечення першочерговим має стати питання формування і розвитку сільських територій та їх населеності. Виведення з продуктивного обороту значних земельних угідь та катастрофічне скорочення поголів'я худоби обмежили до критичного рівня зайнятості сільського населення та його доходів. Це спричинило відплив із села практично всієї молоді, що стримує створення нових сімей і, як наслідок, обезлюднює населені пункти та зменшує трудовий потенціал сільських територій. Такі негативні тенденції демографічного характеру продовжують спостерігатись по селах всіх регіонів України. Тому вирішення проблеми продовольчого самозабезпечення доцільно розпочати з розроблення реальних національних і регіональних програм, у першу чергу відтворення сільських територій, створення нових та подальшого їх розвитку. В основі таких програм має бути формування життєпридатних умов на селі та привабливості їх для проживання наступних поколінь людей.

Висновки. Продовольче самозабезпечення кожного регіону у вирішальній мірі залежить від рівня успішності функціонування продуктивної сфери регіону, як і всієї держави — її агропромислового комплексу в цілому і сільськогосподарського виробництва, зокрема.

Ефективному функціонуванню виробництва необхідний комплексний підхід до вирішення всіх проблем сільських територій — економічних, екологічних, демографічних, соціальних. На нашу думку, зрівноважений розвиток сільських територій на сучасному етапі реалізації аграрної політики є одним із магістральних напрямів.

Виходячи з цього, важливого значення набуває розроблення стратегічних програм розвитку агропромислового виробництва, перспективних параметрів розвитку Кримського регіону, його агрокліматичних зон, галузей і виробничо-господарських структур.

Одним із вирішальних принципів продовольчого самозабезпечення АР Крим має бути обґрунтований науково-практичний підбір сільськогосподарських культур, найбільш адаптованих до агрокліматичних умов регіону, що забезпечують ефективну віддачу свого агрокліматичного потенціалу, раціональне використання природних угідь.

Список літератури

1. Андрієвський В., Сеперович Н., Нога В., Кірсанов В. Гнотсеологічні аспекти поняття «продовольча безпека» // Фондовий ринок. — 2000. — № 7. — С. 34—38.
2. Сеперович Н. Шевцов О. Продовольча безпека в Україні: стан, проблеми, шляхи вирішення // Актуальні питання аграрної політики. Збірник робіт. 1999—2002. — К., 2002. — С. 254—300.
3. Концепція економічної безпеки України // Ін-т екон. прогнозування; кер. проекту В.М. Геєць. — К.: Логос, 1999. — 56 с.
4. Гойчук О.І. Продовольча безпека. Монографія. — Житомир: — Полісся, 2004. — 348 с.
5. Грищенко А.П. Методичні положення та напрями удосконалення регіонального розміщення й управління агропромисловим виробництвом // Економіка АПК. — 2006. — № 2. — С. 3—7.